

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
İQTİSADI ARAŞDIRMALAR ELMI-TƏDQIQAT İNSTİTUTU**

Əlyazması hüququnda

HADI MƏHƏMMƏDƏLİ OĞLU TİZHUŞ TABAN

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI İLƏ İRAN İSLAM
RESPUBLİKASI ARASINDA İQTİSADI-TİCARƏT
ƏLAQƏLƏRİNİN İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ**

İxtisas: 5312.01 – Sahə iqtisadiyyatı

İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün
təqdim olunmuş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

BAKİ – 2014

2

Dissertasiya işi Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin “Beynəlxalq ticarət və gömrük işi” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: iqtisad elmləri doktoru, professor
Rasim Tapdıq oğlu Həsənov

Rəsmi opponentlər: iqtisad elmləri doktoru, professor
Behbud Əhməd oğlu Əhmədov
iqtisad elmləri namizədi
Adil Şeyruz oğlu Hüseynov

Aparıcı təşkilat: Azərbaycan Milli Elmlər
Akademiyaşının İqtisadiyyat İnstitutu

Müdafiə __29/04__ 2014-cü il saat ____-da
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti nəzdində İqtisadi
Araşdırmalar Elmi-Tədqiqat İnstitutunda elmlər doktoru və fəlsəfə
doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların
müdafiəsini keçirən D.02.052 Dissertasiya şurasının iclasında
keçiriləcəkdir.

Ünvan Az1001, Bakı şəhəri, İstiqlaliyyət küçəsi 6,
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, İqtisadi Araşdırmalar
Elmi-Tədqiqat İnstitutu.

Avtoreferat “ ” mart 2014-cü ildə göndərilmişdir.

**D.02.052 Dissertasiya şurasının
elmi katibi, iqtisad elmləri**

namizədi, dosent

N.M.İsmayılov

DİSSERTASIYA İŞİNİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Mövzunun aktuallığı - İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, müasir qloballaşma şəraitində iqtisadi inkişafın təmin olunması üçün beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin genişləndirilməsi bütün regional qonşu dövlətlərin, o cümlədən İran İslam Respublikasının və Azərbaycan Respublikasının əsas prioritet məqsədlərindən hesab olunur.

XX əsrin 90-cı illərindən başlayaraq əski Sovetlər Birliyinin süqutundan sonra, digər postsovet məkanı ölkələri kimi müasir bazar iqtisadiyyatına keçid prosesi Azərbaycan dövlətinin də qonşu dövlətlərlə ticarət əlaqələrində ciddi dəyişikliklərlə qeydə alınmışdır. Müasir dünyada hər bir ölkənin sosial-iqtisadi inkişafında, eyni zamanda müxtəlif iqtisadi problemlərin həlli üçün beynəlxalq ticarət əlaqələrinin rolu böyükdür. Aparılmış araşdırmalar göstərir ki, ticarət əlaqələrinin reallaşdırılması üzrə idxal-ixrac proseslərinin ölkələr üzrə coğrafi xüsusiyyətinin nəzərə alınması çox vacibdir. Qonşu dövlətlərlə xarici ticarətin, eləcə də ixracın strukturunun öyrənilməsi – beynəlxalq əlaqələrin perspektiv istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsində nəzərə alınmalı olan siyasi-strateji əlaqələr, ölkənin beynəlxalq səviyyəli iqtisadi siyasətindəki tendensiyaların üzrə çıxarılmasını təmin edir.

Dövlət müstəqilliyinin ilk illərində Azərbaycanın xarici ölkələrlə ticarətinin strukturunda ciddi dəyişikliklər qeydə alınmışdır. Azərbaycanın iqtisadi inkişaf mərhələlərində yeni ticarət əlaqələrinin formalaşdırılması yönü-mündə ənənəvi ticarət partnyorlarından yeni xarici bazar subyektlərinə doğru intensiv fəaliyyət prosesi müşahidə olunmuşdur. Qeyd olunan problemlərin əsas səbəbi uzun illər ərzində yaranmış iqtisadi əlaqələrin pozulması, ixrac yönümlü istehsal sahələrinin fəaliyyətinin dayanması və s. hesab olunur. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, xarici iqtisadi ticarət sahəsinin sərbəstləşdirilməsi və inhisarsızlaşdırılması proseslərinin təsiri altında yeni strateji partnyorlar sayılan bəzi qonşu dövlətlərlə, xüsusən, İran İslam Respublikası, Türkiyə və digər dövlətlərlə ikitərəfli münasibətlərin inkişaf etdirilməsi yeni istiqamət kimi təyin olunmuşdur.

Məhz qeyd olunan səbəblərdən də Azərbaycanla İran İslam Respublikası arasında ticarət əlaqələrinin araşdırılması, bu əlaqələrin effektivliyinin yüksəldilməsi yollarının müəyyənləşdirilməsi olduqca aktualdır, eyni zamanda elmi və praktiki cəhətdən mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Problemin işlənmə səviyyəsi. Azərbaycanın İranla qarşılıqlı iqtisadi əlaqələrinin çoxillik tarixi göstərir ki, bu sahədə tədqiqatların aparılması daim diqqət mərkəzində olmuşdur. Problemin sistem şəklində elmi araşdırmaları XX əsrin əvvəllərindən (1918-ci ildən) başlayır.

Xarici iqtisadi əlaqələr keçmiş Sovetlər İttifaqında iqtisadçı alimlərdən Buqlay V.B., Balabanov İ.T., Qriqova Y.M., Kirtsev A.A., Leventsov N.N., Naqovitsina A.Q., Faminski İ.P., Fomina V.İ., Xasbulatov R.İ., Ustinov N.N. və başqalarının, qərb iqtisadçı alimlərindən Linder S., Xaydar A., Myurdal İ., İran iqtisadçı alimlərindən Əmiri, H.Ziypur, dr. M.Səfəri, R.Səadət və başqalarının elmi əsərlərində öyrənilmişdir.

Azərbaycanla İran arasında xarici iqtisadi əlaqələrin səmərəli həlli yollarının tədqiqinə həm nəzəri, həm də praktiki cəhətdən son 18 il ərzində çoxlu elmi tədqiqat işləri həsr edilmişdir. Azərbaycanla İran İslam Respublikası arasında sənaye sahələrinin iqtisadi potensiallarından səmərəli istifadə olunması, o cümlədən kapital qoyuluşlarının səmərəli istifadəsi, neft hasilatı, neft emalı, neft-kimya, neft maşınqayırması, nəqliyyat, qeyri-neft sahələrinin, kənd təsərrüfatı, istehsalın regional inkişafı, idarəetmənin səmərəli təşkili, xarici iqtisadi fəaliyyətinin genişləndirilməsi, əmək ehtiyatlarının səmərəliliyinin istifadə olunması, istehsal sahibkarlığının qiymətləndirilməsi və s. bu kimi məsələləri AMEA-nın müxtəbir üzvləri A.K.Ələskərov, A.Musayev, iqtisad elmləri doktoru, professorlar Ş.H. Hacıyev, İ.Əlibəyli, R.Məmmədov, M. Qasimov, S.H. Qasimov, S. H.Ağayev, R.T.Həsənov, İ. Feyzullabəyli, A. Səmədov, Ə.İ. Bayramov, A. Məmmədov, B.Əhmədov və başqaları öz əsərlərində müxtəlif baxışlardan tədqiq etmişlər. Bu görkəmli alimlərin əsərlərinin böyük elmi və praktiki əhəmiyyəti vardır.

Bununla yanaşı, son illərdə, xüsusilə də 2000-ci ildən sonrakı dövrdə Azərbaycanın İranla qarşılıqlı iqtisadi əlaqələri və bu sahədə gələcək səmərəli inkişaf yolları strateji perspektiv inkişaf nəzərə alınmaqla və müasir tələblər baxımından ətraflı tədqiq edilməmişdir.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri. Dissertasiyanın yazılmasında əsas məqsəd Azərbaycanın İranla iqtisadi əlaqələrin formalaşmasını və müasir vəziyyətini təhlil etmək, mövcud problemlərin yaranma mənbələrini öyrənərək onların həlli yollarını aşkar çıxarmaq və hər iki ölkə arasında qarşılıqlı iqtisadi əlaqələrinin perspektiv inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirməkdir. Bu məqsədə nail olmaq üçün tədqiqat işində aşağıdakı vəzifələr qarşıya qoyulmuş və məntiqi ardıcılıqla yerinə yetirilmişdir:

- Beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin mahiyyəti, zəruriliyi və müasir dövrdə

xüsusiyyətlərinin araşdırılması;

- Xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsi mexanizminin nəzəri-konseptual əsasları və metodlarının tədqiqi;
- Qloballaşma şəraitində Azərbaycan Respublikasının və İran İslam Respublikasının xarici iqtisadi əlaqələrinin formalaşması xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi;
- Azərbaycan-İran iqtisadi əlaqələrinin formalaşmasının hüquqi əsaslarının təhlili;
- Azərbaycan-İran iqtisadi-ticarət əlaqələrinin mövcud vəziyyətinin təhlili;
- Azərbaycan-İran iqtisadi əməkdaşlığının genişləndirilməsi perspektivlərinin elmi cəhətdən əsaslandırılması;
- Azərbaycanla İran İslam Respublikası arasında yanacaq-enerji kompleksi, gömrük, nəqliyyat və digər sahələr üzrə qarşılıqlı əməkdaşlığın perspektiv istiqamətlərinin müəyyən edilməsi;
- Ölkələrarası idxal-ixrac əməliyyatlarının genişlənməsi və təkmilləşdirilməsi yollarının göstərilməsi.

Tədqiqatın obyekti. Tədqiqatın obyekti kimi Azərbaycan və İran İslam Respublikasının mövcud olan iqtisadi-ticarət əlaqələrinin mövcud vəziyyətinin tədqiqi müəyyən edilmişdir.

Tədqiqatın metodoloji əsasları və metodları. Dissertasiyanın nəzəri və metodoloji əsasları kimi Azərbaycan və xarici ölkələrin xarici iqtisadi və ticarət əlaqələri üzrə görkəmli alimlərin elmi-tədqiqat əsərləri, bazar iqtisadiyyatı şəraitində beynəlxalq əlaqələrin genişləndirilməsi xüsusiyyətləri, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və sərəncamları, Nazirlər Kabinetinin müxtəlif normativ sənədləri, Milli Məclisin qanunvericilik materialları, iki ölkə arasında bağlanmış hüquqi-normativ sənədlər təşkil edir. Tədqiqat işinin yerinə yetirilməsində qruplaşdırma, təhlil, müqayisə və digər metodlardan istifadə edilmişdir. Tədqiqat prosesində Azərbaycan Respublikasının İqtisadi İnkişaf, Xarici İşlər və digər nazirliklərinin sənədlərindən, İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin İqtisadi İslahatlar Elmi-Tədqiqat İnstitutunun tədqiqatlarından, həmçinin İran İslam Respublikasının Azərbaycandakı səfirliyinin materiallarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazası. Tədqiqat işində Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin materialları, Xarici İşlər Nazirliyinin uçot və hesabat sənədlərinin məlumatları, İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin, ARDNŞ-nin, eləcə də İran İslam Respublikasının səfirliyinin məlumatlarından, internet resurslarından əldə edilmiş məlumatlardan istifadə

edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Araşdırmanın əsas elmi yeniliyi İran və Azərbaycan dövlətləri arasında ticarət əlaqələrinin, integrasiya proseslərinin effektivliyinin qiymətləndirilməsindən, sahə üzrə mövcud problemləri, eyni zamanda konkret təklif və tövsiyələri irəli sürməkdən ibarətdir.

Dissertasiya işinin əsas elmi yeniliyini müəyyənləşdirən mühüm cəhətlər aşağıdakı istiqamətlər üzrə təmin olunmuşdur:

- Beynəlxalq iqtisadi münasibətlər kontekstində beynəlxalq ticarət fəaliyyətinin əsas prinsiplərinin təsnifatlaşdırılması prosesləri reallaşdırılmışdır;

- beynəlxalq ticarət əlaqələrinin elmi-nəzəri əsasları qabaqcıl dünya ölkələrinin təcrübəsinə əsaslanmaqla elmi cəhətdən sistemləşdirmələr aparılmış, müasir vəziyyət makroiqtisadi yanaşmadan dəyərləndirilmiş, ikitərəfli ticarət əlaqələrinin iqtisadi inkişafa təsirinin nəzəri-metodoloji əsasları təyin olunmuşdur;

- İran İslam Respublikası və Azərbaycan dövləti arasında ticarət əlaqələrinin yüksəldilməsi istiqamətində mövcud problemlərin əsas səbəbləri araşdırılmaqla, onların aradan qaldırılması yolları təhlil olunmuşdur;

- Azərbaycan və İran dövlətləri arasında beynəlxalq ticari-iqtisadi əməkdaşlığın artırılması yönündə, ikitərəfli əlaqələrin təkmilləşdirilməsinin metodiki əsasları, o cümlədən, əsas xüsusiyyətləri müəyyənləşdirilmişdir;

- İki dövlət arasında iqtisadi əlaqələrin hər iki dövlətin iqtisadi və siyasi maraqları əsasında inkişaf etdirilməsi yolları müəyyənləşdirilmişdir;

- İran və Azərbaycan arasında yanacaq enerji kompleksi, nəqliyyat, turizm, gömrük və digər sahələr üzrə qarşılıqlı əməkdaşlığın genişləndirilməsi istiqamətlərində təklif və tövsiyələr irəli sürülmüşdür;

- İran İslam Respublikasının Azərbaycan dövləti ilə ticarət əlaqələrinin effektivliyinin artırılması istiqamətləri, bu sahədə hər iki dövlətin reallaşdırma biləcəyi yeni kompleks tədbirlər ardıcılığı, tövsiyələri işlənib hazırlanmışdır və s. .

Tədqiqatın təcrübi əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, müasir dövrdə xarici iqtisadi əlaqələr sahəsində mövcud olan problemlərin araşdırılması, onların yaranma səbəblərinin öyrənilməsi beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin və milli iqtisadiyyatın bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə inkişaf

xüsusiyyətləri və perspektivliyi nəzərə alınmaqla həmin problemlərin həlli istiqamətində əməli təkliflərin irəli sürülməsi ilə nəticələnir. Dissertasiyada əldə edilmiş nəticə və təkliflər Azərbaycanla İran arasında ticarət-iqtisadi əlaqələrin genişləndirilməsinə imkan yaradır. Tədqiqat işinin əsas müddəaları müasir dövrdə Azərbaycanın İranla xarici iqtisadi əlaqələri ilə bağlı müxtəlif qərarların qəbul edilməsi, proqramların hazırlanması prosesində, elmi-tədqiqat işlərində, həmçinin ali məktəblərin və ixtisasartırma kurslarının müvafiq bölmələrində istifadə edilə bilər.

Tədqiqatın nəticələrinin aprobasiyası. Dissertasiyanın nəticələri və təklifləri İran İslam Respublikasının bir sıra nazirliklərində, müəssisələrində və şirkətlərində istifadə edilmişdir. Həmçinin İran İslam Respublikasının bir sıra elmi və təcrübi konfranslarında və Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin Elmi konfranslarında çıxışlar edilmişdir. Dissertasiyanın əsas nəticələri İran İslam Respublikasının jurnallarında məqalə şəklində çap edilmiş, həmçinin 2007-ci ildə Azərbaycanın “Elm” nəşriyyatı tərəfindən 23,5 çap vərəqi həcmində çap olunmuşdur.

Dissertasiyanın quruluşu və həcmi. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, doqquz yarım fəsil, nəticə, istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarət olmaqla qəbul edilmiş standartlara müvafiq qaydada kompyuter yazısı ilə 143 səhifə həcmindədir. İşin tərkibinə 6 cədvəl daxildir. Dissertasiya işinin sonunda 143 adda ədəbiyyatın siyahısı və əlavələr təqdim edilir.

Tədqiqatın strukturu aşağıdakı kimidir.

Giriş

I Fəsil. Beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin formalaşmasının nəzəri-metodoloji əsasları

- 1.1. Beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin mahiyyəti, zəruriliyi və müasir dövrdə onun əsas xüsusiyyətləri
- 1.2. Xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənmə mexanizmlərinin müəyyənləşdirilməsi məsələləri
- 1.3. Müasir iqtisadi şəraitdə Azərbaycan və İran İslam Respublikası arasında xarici iqtisadi əlaqələrin formalaşması məsələləri

II Fəsil. Azərbaycan Respublikası ilə İran İslam Respublikasının iqtisadi-ticarət əlaqələrinin mövcud vəziyyətinin tədqiqi

- 2.1. Azərbaycan və İran dövlətləri arasında iqtisadi əlaqələrin formalaşmasının iqtisadi əsaslarının tədqiqi
- 2.2. Hər iki dövlət arasında iqtisadi-ticarət əlaqələrinin mövcud vəziyyətinin təhlili
- 2.3. Ölkələrarası birgə xarici tranzit və gömrük, nəqliyyat infrastruktur la-

yihələrinin inkişafı məsələləri

III Fəsil. Azərbaycan və İran İslam Respublikası arasında iqtisadi əlaqələrin inkişaf perspektivləri

- 3.1. Azərbaycan və İran İslam Respublikası arasında iqtisadi əməkdaşlığın genişləndirilməsi perspektivləri
- 3.2. Hər iki dövlət arasında yanacaq-enerji kompleksi, nəqliyyat və digər sahələr üzrə qarşılıqlı əməkdaşlığın artırılması istiqamətləri
- 3.3. Müasir integrasiya şəraitində ölkələrarası idxal – ixrac əməliyyatlarının yüksəldilməsi yollarının tədqiqi

Nəticə

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

Əlavələr

DISSERTASIYA İŞİNİN QISA MƏZMUNU

1. Beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin mahiyyəti, zəruriliyi və müasir dövrdə xüsusiyyətləri

Müasir dünya təsərrüfatının əsas fərqləndirici xüsusiyyətlərindən biri XX əsrin ikinci yarısından başlayaraq ölkələr arasında beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin (BİM) intensiv inkişafıdır. BİM ümumi iqtisadi əlaqələr sisteminin mühüm tərkib hissələrindən biridir (altsistemdir). BİM müxtəlif ölkələrin təsərrüfat subyektləri arasında yaranan iqtisadi münasibətlər sistemidir. BİM sisteminə, həmçinin ayrı-ayrı ölkələr, integrasiya birlikləri, beynəlxalq təşkilatlar arasında maddi nemətlərin və xidmətlərin istehsalı, bölgüsü, mübadiləsi və istehlakı üzrə qarşılıqlı əlaqələr mexanizmi də daxildir. BİM praktiki formada ölkələr, onların müəssisələri, firmaları, təşkilatları arasında beynəlxalq ticarət məhsullarının (əmtəə və xidmətlər) mübadiləsində, elmi-texniki, istehsal, investisiya, maliyyə-kredit və valyuta əlaqələrində, əmək resurslarının hərəkətində öz əksini tapır. BİM obyektiv olaraq əmək bölgüsü prosesi, istehsalın və elmin beynəlxalq ixtisaslaşması və təsərrüfat həyatının beynəlmilləşməsi nəticəsində yaranmışdır. BİM-in mövcudluğu və inkişafı ayrı-ayrı ölkələrin iqtisadiyyatlarının qarşılıqlı əlaqəsinin və qarşılıqlı asılılığının güclənməsi ilə müəyyən edilir.

Bildiyimiz kimi, insan cəmiyyətinin ən mühüm problemi resursların məhdudluğu şəraitində insanların tələbatının tam şəkildə ödənilməsinin təmin etməkdir. Eyni zamanda tarixi proses boyu insanların tələbatının qeyri-məhdud şəkildə artması inkaredilməz faktdır. Bir çox ölkələrdə

resursların iqtisadi faydalılığı nöqteyi-nəzərindən hər şeyi istehsal etmək mümkün deyildir. Bununla yanaşı, əhalinin tələbat dairəsi və bizə lazım olan maddi və mənəvi nemətlərin, müxtəlif xidmətlərin miqdarı sürətlə artır. Belə bir şəraitdə bu tələbatların hər birinin normal səviyyədə ödənilməsi ölkələr arasında daimi mübadilə - BİM olmadan qeyri-mümkündür. Həmçinin bir çox məhsul və xidmətlərin istehsalı böyük xərclər tələb etdiyi və onların istehsalında çox müxtəlif resurslardan istifadə edildiyi üçün resursların və səylərin beynəlxalq şəkildə birləşdirilməsi olmadan onların istehsalını həyata keçirmək qeyri-mümkündür. Şübhəsiz ki, məhdud təbii, əmək və maliyyə resurslarına malik olan kiçik ölkələrdə həmin resurslardan istifadə edilməklə, hətta əhalinin ən zəruri tələbatını belə ödəmək qeyri-mümkündür. Məhz bu nöqteyi-nəzərdən xarici iqtisadi əlaqələr müstəqil dövlətlərin öz daxili iqtisadi və sosial tələbatlarının daha səmərəli şəkildə ödəmələrini təmin edən vasitədir. Xarici iqtisadi fəaliyyət dünya ölkələrinin milli iqtisadiyyatlarının qarşılıqlı asılılığını yaradır və iqtisadi artımın sürətləndirilməsinə xidmət edir. Müxtəlif ölkələr arasında BİM-in reallaşması aşağıdakı formalarda həyata keçirilir:

1. Əmtəə və xidmətlərin beynəlxalq ticarəti;
2. Kapitalın və xarici investisiyaların beynəlxalq hərəkəti;
3. İşçi qüvvəsinin beynəlxalq miqrasiyası;
4. Beynəlxalq valyuta, maliyyə və kredit münasibətləri;
5. Beynəlxalq elmi – texniki əməkdaşlıq.

BİM-in yaranması və inkişafının şərtləri coğrafiya və tarixi baxımdan ölkələr arasında işçi qüvvəsinin, təbii resursların, texniki vasitələrin, əsas və dövrüyyə kapitalının, elmi-texniki potensialın qeyri-bərabər paylanmasıdır. Bu isə bir tərəfdən beynəlxalq əmək bölgüsünün formalaşması və inkişafına, digər tərəfdən isə, istehsal amillərinin ölkələr arasında hərəkətinə gətirib çıxarır.

Xarici iqtisadi əlaqələrin mahiyyətini əks etdirən əsas kateqoriya beynəlxalq əmək bölgüsüdür (BƏB). İstehsal amillərinin qeyri-bərabər paylanması nəticəsində təsərrüfat subyektləri məhdud növdə əmtəə istehsalı üzrə ixtisaslaşırlar. Bu halda onlar məhsul istehsalında yüksək əmək məhsuldarlığına nail olurlar. Lakin eyni zamanda özlərinin tələbatlarını ödəmək üçün həmin məhsulları mübadilə edirlər. İlk növbədə əmək bölgüsü ölkə daxilində yaranır, sonra qonşu ölkələri əhatə edir və ən sonda bütün dünyaya yayılır.

Kapitalın hərəkəti nəzəriyyələri içərisində birbaşa investisiya modelləri xüsusi yer tutur. İnhisarçı üstünlük konsepsiyası, inhisarçı rəqabət modelinə

görə xarici investorla müqayisədə daha əlverişsiz vəziyyətdə olduğu üçün, o, yerli rəqiblər qarşısında əlavə, inhisarçı üstünlüyə ehtiyac hiss edir. İnhisarçı üstünlük əldə edilməsi imkanları bir sıra əlverişli şəraitlər nəticəsində yaranır. Xarici investor qeyri-mükəmməl rəqabət, qabaqcıl texnologiyanın mövcudluğu, böyük miqyasda məhsul buraxılışı hesabına hakim mövqe tuta bilər.

R.Kouzun “böyük korporasiyanın daxilində onun şöbələri arasında xüsusi daxili bazar fəaliyyət göstərir” fikrinə əsaslanaraq beynəlmillələşmə modelinin yaradıcıları M.Kesson, C.Makmanus və başqaları hesab edirlər ki, “de-yure” beynəlxalq əməliyyatların mühüm hissəsi əslində “de-fakto” olan firmadaxili əməliyyatlardır. Bu isə, birbaşa investisiyaları və onların beynəlmilləşməsini stimullaşdırır.

C.Danninqin eklektik modeli birbaşa investisiyaları aşağıdakı əsas şərtlərin mövcudluğu ilə izah edir:

- İdخالçı ölkədə xarici şirkətin üstünlüyünün yaradılması;
- Investorlar üçün bu üstünlüyü məhsul ixracı ilə deyil, yerində istifadə etməsi daha səmərəlidir;
- Firma bir sıra istehsal amillərini öz ölkəsi ilə müqayisədə xaricdə daha səmərəli istifadə edir.

Kapitalın hərəkəti nəzəriyyələrindən biri də “kapital qaçışı” nəzəriyyəsidir. Kapital qaçışı dedikdə, ölkədə mövcud olan əlverişsiz investisiya mühiti ilə əlaqədar olaraq kapitalın xaricə axını nəzərdə tutulur.

İşçi qüvvəsinin beynəlxalq hərəkətinə gəldikdə isə, bu problemin nəzəri cəhətdən təhlilinə bu yaxınlarda başlanılıb. Tədqiqatçılar belə bir nəticəyə gəlirlər ki, işçi qüvvəsinin beynəlxalq miqrasiyanın əsas iqtisadi səbəbi müxtəlif ölkələrdə əməyin ödənilməsi şərtlərinin fərqli olmasıdır və bu miqrasiya immiqrantları qəbul edən ölkədə iqtisadi artıma müsbət təsir göstərir. Neokeynsçilərin fikrincə, yüksək ixtisaslı işçi qüvvəsinin ixracı ölkəyə mənfi təsir göstərir.

Beləliklə, xarici iqtisadi əlaqələrin nəzəri cəhətdən tədqiqi onların ölkə iqtisadiyyatında rolunu aşkara çıxarmaqla sübut etdi ki, dünyada, hətta təbii resurslarla zəngin olan ölkələr belə, öz tələbatını qapalı iqtisadiyyat şəraitində, dünya iqtisadiyyatından təcrid olunmuş hallarda, öz-özünə ödəmək iqtidarında deyildir. Bu mümkün olsa belə, iqtisadi cəhətdən səmərəli olmayacaqdır.

Müasir dövrdə beynəlxalq iqtisadi münasibətlər sistemində bir sıra yeni meyillər müşahidə edilməkdədir. Son onilliklər ərzində beynəlxalq əmək bölgüsünün dərinləşməsi nəticəsində təsərrüfat həyatının beynəlmil-

lələşməsi baş verir. Beynəlmiləlləşmə dedikdə, beynəlxalq miqyasda ictimai xarakterli istehsalın yaradılması başa düşülür. Bu bir neçə ölkə, region və ya çox sayda dövlətlər arasında həyata keçirilə bilər.

XX əsrin II yarısından başlayaraq təsərrüfat həyatının beynəlmiləlləşməsinin davamı olaraq beynəlxalq iqtisadi proseslərin keyfiyyətə yeni mərhələsinə - milli iqtisadiyyatların bir-birinə yaxınlaşması və qarşılıqlı əlaqələndirilməsini, razılaşdırılmış iqtisadi siyasətin həyata keçirilməsini, regional birliklərinin yaranmasını nəzərdə tutan iqtisadi integrasiya mərhələsinə qədəm qoyuldu. Bunun nəticəsində bazar iqtisadiyyatı keyfiyyətə daha yüksək vəziyyətə keçir, beynəlxalq, ümumdünya iqtisadiyyatına çevrilir.

Beynəlxalq iqtisadiyyatda bütün ölkələr ümumi olan təsərrüfat fəaliyyətinin idarə olunması mexanizmləri və onlara müvafiq institusional birliklər yaranmağa başladı. Makroiqtisadi səviyyədə bu ümumdünya xarakterli bir sıra beynəlxalq iqtisadi və maliyyə təşkilatlarının – Dünya Bankı, Beynəlxalq Valyuta Fondu, Ümumdünya Ticarət Təşkilatı və s. yaranması deməkdir.

Bütün bu köklü dəyişikliklər müasir dövrün mühüm hadisələrindən biri olan dünya iqtisadiyyatının qloballaşmasına gətirib çıxarır. Qloballaşmanın müasir mərhələsinin əhəmiyyətli iqtisadi nəticəsi vahid ümumdünya təkrar istehsal prosesinin formalaşmasının başlanmasıdır. Bu, müxtəlif dövlətlərin daxil olduğu iqtisadi birliklərin qovuşmasına, həm dövriyyə, həm də istehsal sferasını əhatə edən beynəlmiləl təkrar istehsalın yaranmasına imkan verir.

Dünya təsərrüfatında baş verən proseslər ziddiyyətli və mürəkkəbdir. Beynəlxalq iqtisadi sistemin qloballaşması və regionallaşması ilə yanaşı, son illərdə imperiyaların dağılması və müstəqil dövlətlərin yaranması prosesi baş verir. Bu prosesin dialektikası ondan ibarətdir ki, dövlətlərin milli iqtisadi müstəqilliyinə doğru mərkəzdənqaçma meyilləri son nəticədə, dərinləşən beynəlxalq əmək bölgüsü və iqtisadiyyatın açıqlıq dərəcəsinin artması əsasında dünya təsərrüfatının beynəlmiləlləşməsinin güclənməsinə gətirib çıxarır.

Qeyd etdiyimiz kimi, qloballaşmaya paralel olaraq regionallaşma prosesləri də baş verir. Bu iki proses bir-birini tamamlamaqla, gələcəkdə dünyada vahid iqtisadi məkanın yaranmasına şərait yaradır. Dünyanın müxtəlif qitələrində yaranan regional və regionlararası iqtisadi birliklər öz növbəsində dünya iqtisadiyyatının qloballaşması prosesini sürətləndirir.

Beləliklə, bütün bu qeyd etdiklərimizi yekunlaşdıraraq deyə bilərik ki, xarici iqtisadi əlaqələr hər bir ölkənin, o cümlədən yenicə müstəqillik əldə etmiş ölkələrin iqtisadi inkişafının əsas şərtidir. Lakin dünya iqtisadiyya-

tında müasir dövrdə baş verən proseslərin mürəkkəb xarakteri, ölkələrin bu sistemə optimal şəkildə integrasiyası üçün düzgün əsaslandırılmış iqtisadi siyasətin, o cümlədən xarici iqtisadi siyasətin həyata keçirilməsini tələb edir.

2. Azərbaycan-İran iqtisadi əlaqələrinin formalaşmasının hüquqi əsasları

Məlum olduğu kimi, bütün beynəlxalq iqtisadi münasibətlər, beynəlxalq müqavilələr əsasında qurulur. Beynəlxalq müqavilələr isə beynəlxalq razılaşmalar və prinsiplər əsasında formalaşır. Beynəlxalq müqavilələrin icrası ölkənin Konstitusiyası və qanunları ilə tənzimlənir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 7 və 10-cu maddələrində göstərilir ki, Azərbaycan Respublikası xarici məsələlərdə beynəlxalq müqavilələrdən irəli gələn müddəaları qəbul edir və dövlətlərarası münasibətlərdə, hamılıqla qəbul edilmiş beynəlxalq normalarda nəzərdə tutulmuş prinsipləri əsas götürür.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 8-ci maddəsinə və 109-cu maddəsinin 17-ci bəndinə əsasən beynəlxalq müqavilələrin bağlanması üçün bütün səlahiyyətlər, habelə 109-cu maddənin 15-ci bəndinə əsasən səlahiyyətli nümayəndələrin təyinatı hüququ (müvafiq fərman və ya sərəncam əsasında) Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məxsusdur. Dövlətlərarası ikitərəfli müqavilələrin bağlanması zamanı dövlət nümayəndələri səlahiyyətlərini qarşılıqlı şəkildə dəyişir, çoxtərəfli müqavilələrin bağlanması zamanı isə, onlar öz səlahiyyətlərini xüsusi yaradılmış qurumlara verirlər.

Müqavilələrin bağlanması aşağıdakı ardıcılıqla həyata keçirilir:

- Danışıqların aparılması;
- Müqavilənin mətninin hazırlanması;
- Müqavilə mətninin qəbulu;
- Səsvermə;
- Paraflanma;
- İmzalama;
- Müqavilənin öhdəliklərinə razılıq.

9 yanvar 2005-ci il tarixində Tehran şəhərində “Azərbaycan Respublikası və İİR arasında iqtisadi, ticarət və humanitar sahələrdə əməkdaşlıq üzrə Dövlətlərarası Müştərək Komissiyanın 6-cı iclasının nəticələri barədə Memorandum” imzalanmışdır.

2005-ci ilin 24-26 yanvarında isə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin başçılıq etdiyi yüksək səviyyəli nümayəndə heyəti İİR-da rəsmi səfərdə olmuşdur. Səfər zamanı bir sıra çox mühüm rəsmi və qeyri-rəsmi görüşlər keçirilmişdir. 26 yanvar 2005-ci il tarixində Azərbaycan Respublikası ilə İİR arasında iqtisadi sahəyə aid aşağıdakı sənədlər imzalanmışdır:

1. Azərbaycan Respublikası Hökuməti və İİR Hökuməti arasında Əvəzsiz yardım (qrant) haqqında Memorandum.

2. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi və İİR İqtisadi İşlər və Maliyyə Nazirliyi arasında Əməkdaşlıq haqqında Memorandum.

3. Azərbaycan Respublikası Hökuməti və İİR Hökuməti arasında Araz çayının hidroenergetika potensialının istifadəsi haqqında Anlaşma Memorandumu.

4. Azərbaycan Respublikası və İİR arasında mülki aviasiya sahəsində əməkdaşlığın daha da inkişaf etdirilməsi haqqında Anlaşma Memorandumu.

5. Azərbaycan Respublikası Hökuməti ilə İİR Hökuməti arasında sərhədyanı rayonlarda yaşayan Azərbaycan Respublikası və İİR vətəndaşlarının sadələşdirilmiş qaydada sərhədi keçmələri haqqında Memorandum.

6. Azərbaycan Dövlət Dəmir Yolu və İİR Dəmir Yolu arasında Qarşılıqlı Anlaşma Memorandumu.

Səfərin sonunda “İİR-nın Prezidenti Seyid Məhəmməd Hətəminin dəvətilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin İrana rəsmi səfərinin yekunlarına dair mətbuat üçün birgə bəyanat” qəbul edilmişdir.

20-21 avqust 2007-ci il tarixlərində İİR-nın Prezidenti Mahmud Əhmədinejadın Azərbaycana səfəri zamanı iqtisadi sahəyə aid bir çox müqavilə və memorandumlar imzalanmışdır. Buraya aşağıdakıları aiddir:

1. “Azərbaycan Respublikası Hökuməti və İİR Hökuməti arasında Culfa (Azərbaycan Respublikası) – Culfa (İİR) yeni avtomobil körpüsünün inşa edilməsi haqqında Anlaşma Memorandumu”;

2. “Azərbaycan Respublikası Hökuməti və İİR Hökuməti arasında Şah-taxtı və Poldəşt sərhəd - keçid məntəqələrinə beynəlxalq statusun verilməsi haqqında Memorandum”.

3. “Azərbaycan Respublikası Hökuməti və İİR Hökuməti arasında Ordubad və Marazad Su Elektrik Stansiyalarının Tikintisi barədə protokol”.

4. “Azərbaycan Respublikasının Nəqliyyat Nazirliyi və İİR-nın Yol və Nəqliyyat Nazirliyi arasında “Bakı-Naxçıvan-Bakı” müntəzəm avtobus marşrutunun açılması haqqında Anlaşma Memorandumu”.

Sürətlə inkişaf edən Azərbaycan Respublikasında İİR-nın iş adamları da səmərəli fəaliyyət göstərirlər. Müasir dövrdə Azərbaycanda 380-dən artıq İranla müştərək müəssisələr fəaliyyət göstərir ki, bu da ölkələrimiz arasında iqtisadi münasibətlərin daha da möhkəmləndirilməsi və inkişafına xidmət edir.

Azərbaycan – İran münasibətlərinin bütün sahələrdə yüksək səviyyədə təşəkkül tapmasında, iki ölkə arasında münasibətlərin qurulması prosesində dövlət başçıların qarşılıqlı səfərləri, keçirilmiş görüşlər və imzalanmış sənədlər əvəzsiz rol oynamışdır. 1992-2010-cu illər ərzində imzalanmış 90-dan çox sənəd ölkələr arasında əməkdaşlığın genişləndirilməsi üçün hüquqi baza yaratmışdır.

Azərbaycan və İran arasında iqtisadi, ticarət, humanitar sahələrdə əməkdaşlıq üzrə Dövlətlərarası Müştərək Komissiyanın 7-ci iclası 2009-cu il 19 fevral tarixində Bakı şəhərində keçirilmişdir. Komissiyanın iclasına Azərbaycanın Xarici İşlər naziri E.Məmmədیارov və onun iranlı həmkarı M.Mottəki həmsədrlik etmişlər. Hər iki nazir ölkələr arasında danışıqların bundan sonra da iclasın sonunda qəbul edilmiş 5 sənədə əsasən davam edəcəyini bildirmişlər. Hər iki ölkənin işçi qrupunun bundan sonra da nəqliyyat, rabitə, kommunikasiya, iqtisadi-ticarət, sənaye və energetika və digər sahələrin inkişaf etdirilməsi üçün birgə çalışacaqları, növbəti 8-ci iclasın Tehrandə keçiriləcəyi bildirilmişdir.

2009-cu ilin mart ayının 10-da Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin İİR-na səfəri zamanı imzalanmış 7 sənəddən 3-cü iqtisadiyyata aid olmuşdur. Bunlar aşağıdakılardır:

1. Azərbaycan Respublikası Hökuməti ilə İİR Hökuməti arasında əmlaka görə vergilərə münasibətdə iqiqat vergitutmanın aradan qaldırılması və vergidən yayınmanın qarşısının alınması haqqında saziş;

2. İqtisadiyyat və ticarət üzrə əhatəli əməkdaşlığa dair protokol;

3. Turizm sahəsində əməkdaşlığa dair anlaşma memorandumu.

18 noyabr 2010-cu il tarixində İİR-nın Prezidenti M.Əhmədinejadın Azərbaycana səfəri çərçivəsində ölkələrimiz arasında enerji və nəqliyyat sahəsində əməkdaşlıq haqqında anlaşma memorandumu imzalanmışdır.

Bu sazişdə iki ölkənin nəqliyyat əməkdaşlıqlarının genişləndirilməsi, o cümlədən şimal-cənub dəhlizi layihəsi çərçivəsində Astara (Azərbaycan)-Astara (İran) dəmir yol şəbəkəsinin birləşdirilməsinin və enerji sahəsində

əməkdaşlığın zəruriliyi qeyd edilmişdir.

Ölkələrimiz arasında imzalanan sənədlər Azərbaycan-İran əlaqələrinin gələcəkdə də davam etməsi üçün əsaslı zəmin yaradır. Bütün bu qeyd etdiyimiz sazişlər, müqavilə və protokollar, Birgə Komissiyanın fəaliyyəti göstərir ki, Azərbaycan – İran əlaqələri möhkəm hüquqi baza üzərində qurulmuşdur. Bu baza əsasında İran Azərbaycanın ən mühüm iqtisadi tərəfdaşlarından birinə çevrilmişdir.

3. Azərbaycan – İran iqtisadi-ticarət əlaqələrinin mövcud vəziyyətinin təhlili

Qeyd etdiyimiz kimi hər bir ölkə üçün ilk növbədə qonşu dövlətlər ilə sıx münasibətlər, xüsusən də iqtisadi əlaqələr qurmaq daha vacibdir. Bu baxımdan müstəqillik əldə etdikdən sonra Azərbaycan qonşu dövlətlərlə, o cümlədən İranla iqtisadi-ticarət sahəsində sıx əlaqələr qurmağa başlamışdır.

Azərbaycan Respublikası müstəqilliyə qovuşandan sonra İranın iş adamları öz məhsulları ilə rəqiblərindən daha tez ölkəmizin iqtisadi həyatına daxil oldular. Mədəniyyət və dil ortaqlığı, yolun yaxınlığı, nəqliyyat xərclərinin azlığı, istehsal vasitələrinin nisbi ucuzluğu və aşağı maya dəyəri İran məhsullarının bu bazarda özünəməxsus yer tutmalarına gətirib çıxardı. Bu gün Azərbaycan İranla xarici iqtisadi əlaqələrinin bütün formaları üzrə sıx əməkdaşlıq edir. Bu əlaqələrin içərisində ikitərəfli xarici ticarət əlaqələri xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Müstəqilliyin ilk illərində Azərbaycanın İranla xarici ticarət əlaqələri içərisində əsasən barter əməliyyatları üstünlük təşkil edirdi. Bunun əsas səbəbi müstəqilliyimizin ilk illərində ölkənin, xüsusilə Naxçıvan MR-nın sosial-iqtisadi vəziyyətinin çox ağır olması ilə əlaqədar idi. Məsələn, Naxçıvan MR ilə İİR arasında əməkdaşlıq protokoluna (24.08.1992) əsasən İran 9 ay ərzində bir sıra yanacaq məhsullarını (15 min ton avtomobil benzini, 1,8 min ton dizel yanacağı, 1,5 min ton makaron, 15 min ton soğan, 25 min ton un) Naxçıvan MR-na vermişdir. Bundan başqa, İİR-nin Şərqi Azərbaycan Ostandarlığı ilə bağlanmış müqaviləyə əsasən Naxçıvan MR-na elektrik enerjisi, tonu 160 dollardan 1500 ton toxumluq kartof, tonu 135 dollardan 500 ton toxumluq arpa, 400 ədəd 10 voltluq akkumulyator, 10 min ton bitum verilmişdir. Bunun müqabilində isə Azərbaycan tərəfi İrana hər tonu 170 dollardan dizel yanacağı verməli idi.

Müstəqilliyin ilk illərində respublikamızda istehsal olunan məhsulların uzaq xarici bazarlara çıxarılması imkanlarının məhdudluğu səbəbindən ixracın əsas hissəsi qonşu dövlətlərə, xüsusən İrana istiqamətlənmişdir. 1996-cı ildə İrana 226,1 mln. dollarlıq məhsul göndərilmişdir ki, bu da ölkə ixracının 35,85%-ni təşkil edirdi. Həmin dövrdə İran Azərbaycanın ixracında birinci yerdə olmuşdur(cədvəl 1).

Cədvəl 1

1996-2012-ci illərdə Azərbaycanın İİR ilə xarici ticarətinin mövcud vəziyyəti

Göstəricilər	İLLƏR								
	1996	2000	2003	2005	2006	2007	2008	2009	2012
Xarici ticarət dövriyyəsi (mln dol)	292,0	64,4	99,7	242,7	381,8	539,9	452,8	168,7	263,7
İxrac (mln dol)	226,1	7,7	49,1	166,4	295,9	434,7	355,6	90,0	87,3
Ümumi ixracda payı (%)	35,8	0,44	1,9	3,8	4,6	7,2	0,7	0,6	0,4
Ümumi ixracda yeri	1	22	10	9	6	4	18	23	27
İdxal (mln dol)	65,9	56,8	50,6	76,3	85,9	105,2	97,2	78,6	176,4
Ümumi idxalda payı (%)	6,9	4,85	1,93	1,8	1,6	1,8	1,4	1,3	1,8
Ümumi idxalda yeri	6	7	14	15	14	13	15	17	14
Saldo (mln dol)	160,1	-49,1	-1,5	90,1	210	329,5	258,4	11,4	89,1

Mənbə: www.stat.gov.az

Cədvəl 1-dən məlum olur ki, sonradan Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələrinin genişlənməsi nəticəsində ixracın tədricən uzaq xarici ölkələrə doğru istiqamətlənməsi İranın payının azalmasına gətirib çıxarmışdır. 2000-ci ildə İranın ölkə ixracında yeri 22-yə düşmüş, 2003-cü ildə yenidən 10-a qədər qalxmışdır.

İxracın həcmində müşahidə edilən artım 2007-ci ilə qədər davam etmişdir. Belə ki, İranın ölkəmizin ixracında payı və yeri müvafiq olaraq 2005-ci ildə 3,8% və 9, 2006-cı ildə 4,6% və 6, 2007-ci ildə isə 7,2% və 4 olmuşdur. 2006-cı ildə əmtəə mübadiləsi 381,1 milyon ABŞ dolları olduğu halda 2007-ci ildə təqribən 539,9 milyona çatması bu illərdə iqtisadi əməkdaşlığın uğurla inkişafının təzahürüdür. Bununla belə, sonrakı illərdə ölkələrimiz arasında ticarət dövriyyəsi azalaraq 2008-ci ildə 452,8 milyon dollar, 2012-ci ildə isə 263,7 milyon dollar təşkil etmişdir. İranın ölkəmizin ixracında payının və yerinin müvafiq olaraq 2008-ci ildə 0,7% və 18, 2012-ci ildə isə 0,4% və 27 olması bu cəhətə xüsusi diqqət ayrılmasının zəruriliyini göstərir.

Eyni zamanda cədvəlin 1-in təhlili Azərbaycanın İranla xarici ticarətində xüsusilə ixracın kifayət qədər qeyri-sabit şəkildə inkişaf etdiyini nümayiş

etdirir.

İdxalın həcmi isə, bu illər ərzində nisbətən sabit qalmışdır. Lakin respublikaya ümumi idxalın sürətlə artımı fonunda İranın ölkə idxalında payı və yeri 1996-cı ildə 6,9% və 6-dan 2012-ci ildə müvafiq olaraq 1,8% və 14-ə enmişdir. Bütün bunların nəticəsində Azərbaycanın İranla xarici ticarət saldosu da qeyri-sabit olmuşdur. Belə ki, idxalın həcmnin sabit qalması, lakin ixracın həcmnin aşağı düşməsi nəticəsində 2000-2003-cü illərdə ticarət saldosu mənfi olmuşdur. Ümumiyyətlə, 2000-ci ildə ölkələrimiz arasında ticarət balansının kəsiri 1992-ci ildən indiki dövrə qədər ən maksimum həddinə (-49,1 mln dollara) çatmışdır. Növbəti illərdə ticarət balansının kəsiri azalmağa başlamış və 2005-ci ildə 90,1 milyon dollar və 2006-cı ildə 210 milyon ABŞ dolları həcmində müsbət saldo əldə edilmişdir. Azərbaycanın İranla xarici ticarətində müsbət saldonun ən yüksək həddi 2007-ci ildə əldə edilsə də (329,5 mln dollar), sonrakı illərdə bu göstərici azalmağa başlamış, 2008-ci ildə 258,4 mln dollar, 2012-ci ildə isə kəskin şəkildə azalaraq -89,1 mln dollar təşkil etmişdir.

Ölkənin İranla xarici ticarətinin strukturu da çox maraqlıdır. Aşağıda təqdim edilən cədvəl 1-dən göründüyü kimi, 2005-2012-ci illər ərzində İİR-dən Azərbaycana idxal edilən mühüm növ məhsulların siyahısı kifayət qədər genişdir. Bu illər ərzində İİR-dən Azərbaycana əsasən ərzaq məhsulları (diri ev quşları, quş yumurtaları, kartof, təzə tərəvəz, təzə meyvə və s.), kimya sənayesi məhsulları (yuyucu vasitələr, sabun, polimerlər, plastik kütlədən məmulatlar, dərman vasitələri və s.), müxtəlif tikinti materialları (keramikadan üzlük plitələr, odadavamlı kərpiclər, bloklar, keramik tikinti materialları, şüşə, mərmər və travertin, gips, əhəng və s.), habelə müxtəlif elektrik cihaz və avadanlıqları (elektrik akkumulyatorları, elektrik transformatorları) idxal edilmişdir. Əslində bunlar İİR-dən Azərbaycana idxal olunan məhsulların bir hissəsidir.

4. Azərbaycanla İran arasında yanacaq-enerji kompleksi, nəqliyyat və digər sahələr üzrə qarşılıqlı əməkdaşlığın perspektiv istiqamətləri

Bu gün Azərbaycan İranla iqtisadiyyatının bütün sahələri üzrə sıx əməkdaşlıq etməkdədir. Bu münasibətləri genişləndirmək və dərinləşdirmək üçün böyük potensial mövcuddur. Təəssüf ki, nə Azərbaycan, nə də İran bir sıra obyektiv və subyektiv səbəblərə görə bu imkanlardan lazımınca istifadə edə bilməmişdir. Hazırda qarşıda duran başlıca vəzifə mövcud potensialı hərəkətə gətirib, iki dövlətin və xalqın mənafeyi naminə qarşılıqlı əlaqələrin

inkışafını sürətləndirməkdir.

Azərbaycan əlverişli coğrafi mövqeyə malikdir. Şimal-cənub, şərq-qərb nəqliyyat sistemləri ölkəmizin ərazisindən keçdiyindən Azərbaycan İranın MDB ilə əlaqələrində körpü rolunu oynaya bilər. Ona görə də avtomobil yollarının tikintisində İranla əməkdaşlıq ölkəmiz üçün olduqca sərfəlidir. İran MDB ölkələrini Azərbaycan qədər tanımır. Odur ki, ölkəmiz bu işdə İrana kömək ola bilər. Məsələn, bir sıra İran mallarını yarımfabrikat şəklində Azərbaycana gətirib, burada son məhsula çevirərək, MDB ölkələrinə ixrac etmək olar.

İrana gəlincə, bu ölkənin də imkanları kifayət qədər böyükdür. İran Azərbaycanın Fars körfəzinə çıxışını təmin edə bilər. Qonşu ölkə müxtəlif sahələrdə inkişaf etmiş istehsal infrastrukturuna malikdir. İranda enerjidaşıyıcılarının qiyməti aşağı olduğu üçün burada məhsul istehsalı da nisbətən ucuz başa gəlir.

2004-cü ildə İran Prezidentinin Azərbaycana səfəri, 2005-ci ilin yanvarında Azərbaycan Prezidentinin İrana səfəri zamanı imzalanmış müqavilələrdə, 2005-ci il yanvarın 8-9-da Tehrandə keçirilmiş müştərək komisiyanın 6-cı iclasında ikitərəfli əməkdaşlığın perspektiv istiqamətləri müəyyən edilmişdir. Komissiyanın iclası zamanı Naxçıvan MR-nın ehtiyaclarını ödəmək məqsədilə Azərbaycan və İran arasında "Təbii qaz mübadiləsi" üzrə müqavilənin həyata keçirilməsi, uzunluğu 60,5 km olan və ya 400 kVt-lıq yeni İmişli-Parsabad elektrik xəttinin ikinci dövrəsinin inşası, İmişli - Əli Bayramlı (hazırkı Şirvan) - Astara elektrik verilişi xətlərinin (EVX) və yarımstansiyaların layihələndirilməsi və maliyyələşdirilməsi üzrə müqavilənin həyata keçirilməsi, Bakı-Astara avtomobil yolunun Ələt-Astara hissəsində (243 km) yeni dörd zolaqlı avtomobil yolunun layihələndirilməsi, Culfa-Ordubad avtomobil yolunun (36 km) layihələndirilməsi və tikintisinin maliyyələşdirilməsi, Araz çayı üzərində Şahtaxtı-Poldəşt və Culfa körpülərinin inşası kimi məsələlər müzakirə olunmuşdur.

Yanacaq-energetika sahəsində həyata keçirilən birgə layihələr üzrə ikitərəfli əməkdaşlığın aşağıdakı perspektivlərini göstərmək olar:

- Naxçıvan MR-nın qazla təminatı və qaz şəbəkəsinin yenidən yaradılması sahəsində əldə olunmuş razılaşmaya əsasən ("Azəriqaz" QSC və İran Milli Qaz Satışı Şirkəti arasında təbii qaz mübadiləsi üzrə müqavilə) 2005-ci ilin ikinci yarısından başlayaraq İran Naxçıvana ildə 300-500 mln m³ qaz verir. Həmçinin "Azəriqaz" QSC İİR-nın Neft Nazirliyinin Qaz İxracatı şirkətinin nümayəndələri ilə Naxçıvan MR-

nın qaz şəbəkəsinin vəziyyətini ekspertizadan keçirmişlər. Belə qənaətə gəlinmişdir ki, qaz şəbəkəsi yenidən qurulmalıdır. İranda qaz şəbəkəsinin yaradılması sahəsində mövcud texniki standartlar daha etibarlı və təhlükəsiz olduğundan, işin daha sürətli tempdə icra olunmasını və daha ucuz başa gəldiyini nəzərə alaraq, layihənin İran şirkətləri tərəfindən həyata keçirilməsi məqsədəuyğun sayılır. Azərbaycan mütəxəssislərinin hesablamalarına görə bu işin həyata keçirilməsi 12,6 mln dollar vəsait tələb edir. İran bunun üçün kredit ayırmağa hazır olduğunu bildirib.

- Elektrik enerjisi mübadiləsi üzrə yeni layihələrin həyata keçirilməsi: "Azərenerji SC ilə İran İnkişaf Bankı arasında İmişli-Əli Bayramlı-Astara EVX-nin və yarımstansiyalarının layihələşdirilməsi və tikintisinin maliyyələşdirilməsi üzrə maliyyə müqaviləsi"nə (5 avqust 2004) əsasən hazırda iki ölkə arasında İmişli-Parsabad ikinci elektrik dairəsinin inşası, İmişli-Əli Bayramlı-Astara elektrik xəttinin, Azərbaycan ərazisində dörd yarımstansiyanın tikinti layihələri həyata keçirilməkdədir. Bu məqsədlə İranın "Sadarat-Bank" maliyyə qurumu "Azərenerji" ASC-yə 75 mln dollar kredit ayırmışdır. Azərbaycan ərazisində dörd yarımstansiyanın tikintisini İranın "Samir" şirkəti həyata keçirəcəkdir.

- Bu sahədə iki ölkə arasında həyata keçirilən digər mühüm layihə Əli Bayramlı (Şirvan)-Astara-Astara elektrik nəqli xəttinin yenidən inşasıdır. Bu layihə Rusiya-Azərbaycan-İran vahid elektrik şəbəkəsinin yaradılması istiqamətində mühüm mərhələ sayılır.

- 26 yanvar 2005-ci il tarixində Azərbaycan Respublikası Hökuməti ilə İİR Hökuməti arasında Araz çayının hidroenergetika potensialının istifadəsi haqqında anlaşma memorandumuna əsasən Araz çayı üzərində su elektrik stansiyalarının tikintisi. Bu sahədə əməkdaşlıq hələ keçmiş Sovet İttifaqı dövründə yaranmışdır. Lakin sonradan Azərbaycan torpaqlarının işğalı ilə əlaqədar olaraq "Xudafərin" və "Qız qalası" su qovşaqlarının tikintisini həyata keçirmək mümkün olmamışdır. İranın "Aran Agentliyi"nin 7 dekabr 2008-ci il tarixinə olan məlumata əsasən Azərbaycan Respublikası ilə İran arasında imzalanmış razılaşmaya uyğun olaraq 2-ci müştərək su bəndi Xudafərin bölgəsində inşa edildi və tərəflərin hər biri layihələrin xərclərinin 50%-ni təmin etdi. İranın Mərkəzi İnformasiya Agentliyinin verdiyi məlumata və İran Prezidentinin 1-ci müavini P. Davudinin sözlərinə görə, razılaşmaya uyğun olaraq, bu su bəndinin kənarında 100 meqavat gücünə malik elektrik stansiyasının inşa edilməsi qərara alınmış

və tez bir zamanda onun inşa əməliyyatına başlanılacaqdır. P.Davudi habələ İranla Azərbaycan Respublikasının digər 2 su bəndinin inşası üzrə razılaşmasından da xəbər verib.

- Hazırda Naxçıvanda tikiləcək Ordubad, Vayxır və Arpaçay su elektrik stansiyalarının layihələndirilməsi işləri aparılır. Ordubad su elektrik stansiyasının tikintisi Naxçıvanın enerji tələbatının 30%-ni ödəməyə imkan verəcəkdir. Bu stansiya yalnız elektrik enerjisi üçün nəzərdə tutulduğu halda, digər iki stansiya həm də enerji və irriqasiya istiqamətli olacaq. 36,6 meqavattlıq Ordubad su elektrik stansiyasının inşa edilməsi layihəsi ilə əlaqədar qeyd etmək lazımdır ki, sözügedən stansiyanın tikintisi Araz çayı üzərində derivasiya üsulu ilə həyata keçiriləcəkdir. Su elektrik stansiyalarının tikintisinin maliyyələşməsi Azərbaycan tərəfinin hesabına olmalıdır. Lakin su elektrik stansiyaları sərhəd çayı üzərində tikildiyinə görə hər iki dövlətin buna rəsmi razılığı olmalıdır. Məsələyə dair İran tərəfinin razılığı alınmış və qarşı tərəf mühəndis-layihə işlərinin aparılması üçün hər iki tərəfin ekspertlərinin iştirakı ilə işçi qrupunun yaradılmasını təklif etmişdir.

19 fevral 2009-cu il tarixində Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər naziri E.Məmmədیارov Azərbaycan Respublikası ilə İİR arasında iqtisadi, ticarət və humanitar sahələrdə əməkdaşlıq üzrə Dövlətlərarası Müştərək Komissiyanın yeddinci iclasındakı çıxışında bir sıra məqamlara diqqət yetirmişdir: "Təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, ümumi ticarət balansının həcminə dair iki qonşu və dost dövlət arasında mövcud olan statistik göstəricilər ölkələrimizin malik olduğu real imkanları əks etdirmir. İki ölkə arasında ticarət və iqtisadi əməkdaşlığın genişləndirilməsi üçün böyük imkanlar mövcuddur.

2011-ci ilin fevral ayının 8-də Bakı şəhərində Azərbaycan, Rusiya və İranın dəmiryolu idarələrinin rəhbərləri tərəfindən, bu ölkələrin iştirak etdikləri "Şimal-Cənub" dəmiryolu dəhlizinin çəkilməsi çərçivəsində birgə müəssisənin yaradılmasına dair sənəd imzalanmışdır. Birgə müəssisənin baş ofisi Moskva şəhərində yerləşəcək, Bakı və Tehrandə onun filialları olacaqdır. Şirkətin 4 ay ərzində Rəşt - Astara (İran) – Astara (Azərbaycan) dəmiryolu layihəsinin tikintisi layihəsinin biznes planını hazırlaması, dəmiryolunun tikintisinə isə 400 mln dollar məbləğində investisiya qoyulduğu nəzərdə tutulmuşdur. İlk illər bu dəmiryolu ilə yük daşımalarının həcmi ildə 6 mln ton olacağı, gələcəkdə isə, ildə 20 mln tondan çox artırılacağı proqnozlaşdırılır. Hazırda Rusiyadan Hindistana nəql edilən 20 mln tona yaxın yükün hamısı bu yolla daşınacaq və nəqliyyat xərcləri 30% azalacaqdır.

Qeyd edək ki, bu layihə getdikcə daha çox ölkələrin diqqətini cəlb edir. Belə ki, “Azərbaycan Dəmir Yolları” QSC-nin rəhbəri A.Əsgərovun sözlərinə görə, “Şimal-Cənub” nəqliyyat dəhlizi layihəsində iştirak üçün artıq 17 ölkə öz istəyini bildirmişdir.

Digər mühüm nəqliyyat dəhlizi isə TRASEKA xəttidir. Bu xətt iki marşrutla həyata keçirilir:

- a) Daşkənd-Səmərqənd-Şirvan-Aşqabad-Türkmənbaşı-Bakı;
- b) Aktyubinsk-Quryev-Aktau-Bakı və Bakıdan Tiflis, Poti və Batumiyə.

Bu xəttin üçüncü bir marşrutunun İran ərazisindən keçməsi də mümkünür. Bu məqsədlə İİR Avropa-Qafqaz-Asiya nəqliyyat dəhlizinin işlənməsi üzrə çoxtərəfli sazişə qoşulması barədə Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyinə müraciət etmişdir.

Bu layihələrin həyata keçirilməsi Azərbaycanın regionda rolunu artıraraq iki ölkə arasında tranzit daşınmalarının həcmnin xeyli artmasına imkan verəcəkdir.

2004-cü ilin avqustunda ölkəmizə gəlmiş İran iş adamlarının iştirakı ilə Bakı Biznes Mərkəzində İqtisadi Forum keçirilmişdir. Forumda İİR-nin neft-kimya, kənd təsərrüfatı (quşçuluq, meyvəçilik), yeyinti (spirtsiz içkilər, şirniyyat və s. istehsalı), əczaçılıq, dəzgahqayırma, məişət avadanlığı istehsalı və ticarət sahələri üzrə 55-ə yaxın şirkət ilə təmsil olunmuşdur. Forumda, həmçinin 60-a yaxın azərbaycanlı iş adamı da iştirak etmişdir. Forumda Bakı Biznes Mərkəzi ilə İİR-nin Sənaye, Ticarət və Mədən palatası arasında əməkdaşlıq üzrə niyyət protokolu imzalanmışdır. Buna uyğun olaraq digər tədbirlər həm İran həm də Azərbaycanda həyata keçirilir.

Aparılan danışıqların nəticəsi olaraq Azərbaycanın “Büllur” İstehsalat Birliyi ilə İİR-nin “İS İran” şirkəti arasında ildə 6 mln dollar məbləğində fərdi kompyuter və digər elektron cihazlarının istehsalı üzrə anlaşma memorandumu imzalanmışdır. Müəssisədə hər il “Pentium 4” modeli ilə on min ədədə yaxın kompyuter istehsal edilməsi nəzərdə tutulub. Həmin mallar “Merkuri” ticarət markası adı altında satılacaqdır. Kompyuterlər təkcə daxili bazarda satılmayacaq, xarici ölkələrə, o cümlədən İrana ixrac ediləcəkdir. Müəssisədə eyni zamanda ildə 300-400 min elektron sayğacı istehsal etmək planlaşdırılıb.

İki ölkənin neft və kimya sənayesi müəssisələri arasında da sıx əməkdaşlıq aparıla bilər. Qeyd etmək lazımdır ki, 2003-cü ildə bağlanmış müqaviləyə əsasən Keşlə Maşınqayırma Zavodu İran üçün kəşfiyyat qazması qurğusu hazırlamışdır. “Azərneftkimyamaş” ASC quyuların təmiri və istismarı üçün qaldırıcı qurğular, kəşfiyyat qazması qurğusu, reduktor və neft sənayesinə lazım olan digər zəruri avadanlıqlar istehsal edir. “Azərboru”

SC neft quyularının istismarı üçün kiçik diametrli borular istehsal edir. Bütün bunlar dünyanın ən iri neft istehsalçılarından biri olan İran ilə neft maşınqayırması sahəsində perspektivdə sıx əməkdaşlıq əlaqələri qurmaq imkanları verir.

İran tərəfi Azərbaycanın neft-kimya şirkətləri ilə əlaqələrə də xüsusi maraq göstərir. Bu sahədə Sumqayıtın (“Sintetik kauçuk”, “Üzvi sintez”, “Superfosfat” zavodları, “Etilen-propilen”, “Məişət kimyası” birlikləri), Bakının (Bakı Şin Zavodu), Gəncənin (sulfat turşusu, lak-boya), Salyanın (plastik kütlə, polietilen örtük, boru) kimya müəssisələrinin böyük potensial imkanları vardır. İranın respublikamızın polimer məhsullarına olan tələbatını, ölkəmizdə bu sahədə böyük potensial və təcrübənin olduğunu nəzərə alaraq hər iki ölkə investorlarının iştirakı ilə Salyan və Sumqayıtın mövcud istehsalat bazaları əsasında birgə müəssisə yaratmaq imkanları da mövcuddur.

Azərbaycan və İİR-nin kənd təsərrüfatı və turizm sahəsində də sıx əməkdaşlıq aparmaq imkanları mövcuddur. Bildiyimiz kimi, İran inkişaf etmiş kənd təsərrüfatına malikdir və bu sahədə böyük təcrübəsi vardır. İranda kənd təsərrüfatının inkişafı məqsədilə dövlət yerli fermerlərə toxum, gübrə və texnika almaq üçün kreditlər verir. Qonşu ölkənin bu təcrübəsindən respublikada istifadə edilə bilər. Həmçinin İrandan respublikamıza daha məhsuldar toxum növləri gətirmək olar.

İki dövlət arasında təsdiqlənmiş sənədlərdən biri də “Azərbaycan Respublikası ilə İİR arasında əvəzsiz yardım (qrant) haqqında Memorandum” dur. 2005-ci il yanvarın 26-da Tehran şəhərində imzalanmış bu memorandum 5 aprel 2005-ci il tarixində təsdiqlənmişdir.

Bu memorandum üzrə Azərbaycan Respublikasının İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin müraciətini nəzərə alaraq İİR Azərbaycana 1 mln ABŞ dolları məbləğində əvəzsiz yardım vermişdir. Qeyd olunmuş məbləğin ayrılmasında əsas məqsəd, Azərbaycan Respublikası Hökuməti tərəfindən təklif olunan investisiya layihələrinin bütövlükdə və ya qismən maliyyələşdirilməsini təmin etməkdir. Tərəflərin razılığına əsasən, ayrılmış yardım vəsaiti konkret investisiya layihələrinin həyata keçirilməsi üçün istifadə olunan materialların, avadanlıqların alınmasında, o cümlədən ilkin tədqiqat işlərinin aparılmasında və smeta sənədlərinin hazırlanmasında, müvafiq xidmətlərdə istifadə oluna bilər. Bütün bu layihələr İİR-nin şirkətləri tərəfindən həyata keçiriləcəkdir.

Bu memorandum çərçivəsində maliyyələşdiriləcək layihələrin icrası üçün tələb olunan mal, xidmət və avadanlıqlar İİR-dan idxal olunmalıdır.

Zəruri hallarda isə seçilmiş İran məsləhətçi-mühəndislərin razılığı ilə onların 30%-i Azərbaycan və digər ölkələrdən əldə oluna bilər. Bu memorandum çərçivəsində maliyyələşdiriləcək layihələrin icrası Azərbaycan Respublikasının mövcud qanunvericiliyinə uyğun olaraq İran şirkətləri arasında tender vasitəsi ilə seçilmiş müəssisə tərəfindən aparıla bilər.

Bütün qeyd olunanlarla yanaşı, ölkələrimiz beynəlxalq təşkilatlar səviyyəsində də əməkdaşlıq sahəsində böyük imkanlara malikdirlər.

İki ölkə arasında İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı (İƏT) çərçivəsində əməkdaşlığın prioritet istiqamətləri aşağıdakılardır:

- Energetika bölməsi: tərəflər İƏT çərçivəsində neft və qaz ehtiyatlarının kəşfiyyatı, istismarı, neftin və neft məhsullarının satışı sahəsində böyük potensiala malikdir. Tərəflər İƏT çərçivəsində enerji sistemlərinin birləşdirilməsi və paralel fəaliyyəti layihələrində maraqlıdırlar.

- Nəqliyyat: İƏT çərçivəsində İran TRASECA-ya alternativ olan “Çin-Yaxın Şərq-Avropa” əsas Trans-Asiya marşrutu (Almatı-Daşkənd-Türkmənabad-Tehran-İstanbul marşrutu) adlanan layihənin həyata keçirilməsinə çalışır. Respublikamızın sözügedən layihədən kənarda qaldığını nəzərə alaraq gələcəkdə bu layihəyə qoşulması zəruridir.

- Ticarət sahəsində Azərbaycanla İran arasındakı əlaqələr əsasən fərdi subyektlər səviyyəsində həyata keçirilir. Lakin bu sahənin arzu olunan səviyyədə inkişaf etməsi üçün ilk növbədə mövcud problemlərin həllinə nail olmaq lazımdır. İran tərəfi Azərbaycanın İƏT-nin ticarət sazişinə qoşulmasında maraqlıdır. Lakin Azərbaycan tərəfi sözügedən sazişə idxal olunan məhsullara tətbiq edilən tarif dərəcələrinin azaldılması barədə öhdəçilik yaradacağı səbəbindən qoşulmamışdır.

Beləliklə, aparılan tədqiqatlar göstərir ki, bu gün iki ölkə arasında iqtisadi əməkdaşlığın yüksək səviyyədə olmasına baxmayaraq, hələ ikitərəfli əlaqələrin perspektiv imkanları çox genişdir. Bu potensiallardan istifadə edilməsi üçün ilk növbədə iki ölkə arasında mövcud olan problemlər aradan qaldırılmalı və imzalanmış müqavilələrin həyata keçirilməsi sürətləndirilməlidir.

Dissertasiya işinin əsas müddəaları, əldə olunan nəticə və təkliflər dərc olunmuş aşağıdakı əsərlərdə öz əksini tapmışdır:

1. Taban T.H. Ölkə iqtisadiyyatında ölkə xarici sərgilərinin rolu // “Əsnafə Qılan”, İran: Kilan, 1381 (2002).

2. Taban T.H. İxracatın inkişaf etdirilməsi, ölkənin hərəkətverici mühərrikidir. // “Əsnafə Qılan”, İran: Kilan, 2002.

3. Taban T.H. İqtisadiyyatın perspektivi və ona baxış//“Əsnafə Qılan”,

İran.: Kilan, 2002.

4. Taban T.H. Özəlləşdirmə və beynəlxalq bazarlara çıxmaqla sənayenin inkişafı // “Əsnafə Qılan”, İran: Kilan, 2002.

5. Taban T.H. Özəlləşdirmə və beynəlxalq bazarlara çıxmaqla sənayenin inkişafı // “Əsnafə Qılan”, İran: Kilan, 2003.

6. Taban T.H. Qaçqıncılıq və onun ölkə iqtisadiyyatına təsiri // “Əsnafə Qılan”, İran: Kilan, 2002.

7. Taban T.H. Beynəlxalq iqtisadiyyatda elektronlaşdırılmış ticarətin rolu // “Əsnafə Qılan”, İran: Kilan, 2004.

8. Taban T.H., Ağayev S. Azərbaycan Respublikasının İran İslam Respublikası ilə qarşılıqlı iqtisadi əlaqələrinin inkişaf perspektivləri (Monoqrafiya), Bakı: Elm, 2007 – 23,5 ç.v.

9. Taban T.H. Ölkələrarası xarici tranzitin və beynəlxalq gömrük nəqliyyatının formalaşmasının təhlili//AMEA-nın Xəbərləri, Bakı: Avropa, 20-09.

10. Taban T.H. Azərbaycan – İran iqtisadi əməkdaşlığının genişləndirilməsi perspektivləri // İqtisadiyyat və həyat, Bakı: Elm, 2009.

11. Табан Т.Х. Международные экономически-торговые формы и особенности Азербайджана в современном периоде. // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук, Москва: Наука, 2009, № 11 (декабрь).

12. Taban T.H. The role of relationship marketing for customer orientation in banking industry of Iran//Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business, 2011, October.

13. Taban T.H. Qloballaşma şəraitində Azərbaycan Respublikasının və İran Respublikasının xarici iqtisadi əlaqələrinin formalaşması xüsusiyyətləri / XVI respublika elmi konfransının materialları. Bakı: 2011, 0,2 ç.v.

14. Taban T.H. Azərbaycan Respublikasının İran İslam Respublikası ilə iqtisadi-ticarət əlaqələrinin formalaşması xüsusiyyətləri və inkişaf perspektivləri // AMEA –nın Xəbərləri, İqtisadiyyat elmləri seriyası, Bakı: Avropa, 2001, № 3

15. Taban T.H. Azərbaycanla İran arasında yanacaq – enerji kompleksi: nəqliyyat və digər sahələr üzrə qarşılıqlı əməkdaşlığın perspektiv istiqamətləri // Bakı: 2012.

Хади Мухаммедали оглы Тизхуш Табан

**Перспективы развития экономически – торговых связей между
Азербайджанской Республикой и Исламской Республикой Иран.**

РЕЗЮМЕ

Диссертационная работа состоит из введения, трех глав, выводов и предложений, списка использованной литературы.

Во «Введение» обосновано актуальность исследования, показана степень ее разработанности в экономической науке, определены цель, задачи, объект исследования, ее научная новизна, теоретическая и практическая значимость: отмечена апробация результатов исследования, публикации, структура работы.

В I главе под названием «Теоретически – методологические основы формирования международных отношений» определены сущность международных экономических связей, необходимость и их основные особенности в современном периоде, механизмы регулирования внешне экономической деятельности, а также исследованы вопросы формирования внешне экономических связей между Азербайджаном и Исламской Республикой Иран в современных экономических условиях и др.

Во II главе озаглавленной «Исследование современного состояния экономики – торговых связей Азербайджанской Республики с Исламской Республикой Иран» исследовано формирование экономических связей между двумя государствами, современное состояние внешне экономических связей, рассмотрены вопросы развития совместных транзитных, таможенных и транспортных инфраструктурных проектов и др.

В III главе «Перспективы развития экономических связей между Азербайджаном и Исламской Республикой Иран» исследованы перспективы расширения экономического сотрудничества между двумя государствами, а также направления усиления связей по топливно – энергетическому комплексу, транспортным и другим сферам, пути увеличения импортно – экспортных операций между странами в современных и интеграционных условиях и т.д.

В заключении обобщены основные научные и практические результаты исследования.

HADI MAHAMMADALI OGLU TIZHUSH TABAN

**THE DEVELOPMENT PERSPECTIVES OF ECONOMIC TRADE
RELATIONS BETWEEN AZERBAIJAN REPUBLIC AND IRAN
ISLAMIC REPUBLIC**

RESUME

The dissertation work consists of introduction, three chapters, conclusions and proposals and list of used literature.

In the introduction the actuality of the chosen theme is proven, description of research condition in economic literature is described, aims and purpose, object of research, its scientific innovation, theoretical and practical meanings are defined, results of research, publications and structure of work are also mentioned.

The first chapter “Theoretical – methodical bases of formation of international economic relations” – essence, importance of international economic relations and their main peculiarities in modern period, regulation mechanisms of foreign economic activity are defined, the questions formation foreign economic relations between Azerbaijan and Iran Islamic Republic and etc. are investigated as well.

The second chapter “The analyze present condition economic – trade relations between Azerbaijan and Iran Islamic Republic” – economic bases of formation economic relations among two countries, present condition economic – trade relations are analyzed, joint foreign transit and custom and development question of transport infrastructure projects and etc are investigated.

The third chapter “Development perspectives of economic relations between Azerbaijan and Iran Islamic Republic” – increasing perspectives of economic cooperation among two countries and oil energy complex, increasing cooperation on transport and other fields and strengthen ways of export – import operations under the modern integration condition and etc. are analyzed as well.

In conclusion summarizes the major scientific and practical research results.

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ
РЕСПУБЛИКИ**

**АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ
ЭКОНОМИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ**

На правах рукописи

ХАДИ МУХАММЕДАЛИ ОГЛЫ ТИЗХУШ ТАБАН

**ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКО – ТОРГОВЫХ
СВЯЗЕЙ МЕЖДУ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКОЙ И
ИСЛАМСКОЙ РЕСПУБЛИКОЙ ИРАН**

Специальность: 5312.01 – «Отраслевая экономика»

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

диссертации по присуждению ученой степени доктора философии
по экономике

БАКУ - 2014